

ПЕДЕСЕТ ГОДИНА „ИСТОРИЈСКИХ ЗАПИСА“ 1927 — 1977

Прије педесет година у Црној Гори су покренути „Записи“, часопис за науку и књижевност. Од њихове појаве почело је систематско изучавање прошлости Црне Горе од људи који су у њој живјели и радили, као и оних који су се налазили на страни. Истовремено је то био часопис и за окупљање младе црногорске књижевне генерације око гласила у својој средини са дугорочнијим програмом излажења. Прве године излажења „Записи“ пратиле су све оне тешкоће које су мање-више сапутници свих почетних публикација иза којих не стоје искусне редакције или научне и културно-просвјетне установе, као ни обезбијеђена материјална средства.

Огромне су промјене кроз које су Црна Гора и Југославија прошле за ових педесет година, како у друштвеном тако и у привредном, културном и научном погледу.

„Записи“ су покренути у Цетињу, тадашњем сједишту Зетске области, када је Црна Гора, и не само она, била неравноправан члан југословенске државе. Осим политичке неравноправности, Црна Гора је била и економски неразвијена, са малобројном радничком класом. Часопис је покренут у периоду када у Црној Гори није било ниједног већег и значајнијег привредног објекта, када у њој није било ниједне научне нити више и високошколске установе. То је период када су демократске и револуционарне снаге у Црној Гори и Југославији на челу са Комунистичком партијом водиле борбу за социјалну и националну равноправност Црне Горе и осталих народа и југословенској држави — Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Исте године у Црној Гори је покренут и лист „Радни народ“, легални орган Покрајинског комитета илегалне КПЈ, који је након једногодишњег излажења забрањен од стране државних власти. „Записи“ су од покретања па за читаво вријеме излажења у међуратном периоду излазили захваљујући пожртвованости и залагању његових уредника и чланова уређивачког одбора, као и напорима појединаца ради обезбјеђења најосновнијих материјалних средстава за њихово излажење.

Послије ослобођења и побједе социјалистичке револуције у Југославији „Записи“ су наставили излажење под називом „Историјски записи“.

Своју педесетогодишњицу часопис обиљежава у Социјалистичкој Републици Црној Гори, равноправном члану Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, чије државно и друштвено уређење почива на социјалистичкој демократији и друштвеном самоуправљању, а спољна политика на принципима неслрставања и активне и мирољубиве коезистенције. Поводом овог значајног јубилеја у стваралаштву Црне Горе, под покровитељством Предсједништва Републичке конференције Социјалистичког савеза радног народа Црне Горе формиран је Одбор за прославу, у који су ушли истакнути друштвено-политички, научни, културни, образовни и јавни радници. Поред осталог, Програмом прославе предвиђено је одржавање научног скупа на тему 50 година „Историјских записа“ и црногорска историографија, као и издавање библиографије, часописа за протекли период.

Педесетогодишњица „Историјских записа“ прославља се у вријеме не само друштвеног већ и привредног замаха Црне Горе — са више значајних привредних објеката, бројном радничком класом, са више друштвених научних, образовних културних, просвјетних и других установа, са Универзитетом и Црногорском академијом наука и умјетности, у вријеме када она има дневни и више недјељних и мјесечних листова, књижевних и научних часописа и публикација.

Обиљежавање 50-годишњице „Историјских записа“ пада у јубиларну четрдесетогодишњицу доласка на чело Комунистичке партије Југославије и 85 годишњицу живота Јосипа Броза Тита, чији су рад и стваралаштво дубоко уткани у новију историју југословенских народа и народности, а самим тим и у историју Црне Горе. Том значајном јубилеју биће посвећен и један број „Историјских записа“.

„Записи“ су покренути иницијативом и залагањем професора књижевности Цетињске гимназије: Милана Вукићевића, Вида Латковића, Илије Зорића и Радосава Меденице и Душана Вуксана, директора Музеја у Цетињу. Они су били и чланови првог уређивачког одбора, са Душаном Вуксаном као уредником.

Први број „Записа“ појавио се у јулу 1927. године. Од тада па закључно с априлом 1933. године они су били часопис за науку и књижевност. Излазили су у мјесечним свескама од по четири табака. Од јула 1927. до априла 1933. године изашло је 68 свесака (од њих су била два двоброја), на 4452 странице. У том периоду часопис је објављивао мање радове из историје, историјску и књижевну грађу, прозу и поезију, повремено и податке из културне и друштвене хронике, приказе и биљешке с појединим централни часопис око кога су се окупљали ствараоци и читаоци из Црне Горе, као и знатан број оних из осталих југословенских покрајина. Часопис је то постигао окупљањем стваралаца, како

оних који су већ били афирмисани у појединим гранама тако и оних који су тек почињали.

Ускоро су „Записи“ и својом садржином оправдали мишљење оних који су се залагали за покретање покрајинских часописа, за разлику од оних који су стајали на становишту издавања једног централног југословенског књижевног часописа. Дакле, преовладало је мишљење о потреби изучавања црногорске прошлости, његовања и развијања књижевног и културног стваралаштва у Црној Гори.

Под утицајем револуционарних идеја дошло је тридесетих година до напредних струјања и покрета социјалне литературе у Југославији. Та књижевна струјања дошла су до изражаја и међу младим црногорским књижевницима. Нова схватања у књижевности наша су мјеста и у књижевном дијелу „Записа“ почев од 1929. године, и то преко сарадника као што су били Вукајло Кукаљ, Ђорђевић и Никола Попичић, Радован Вуковић, Мијат Машковић, Стефан Митровић и други.

Напредна књижевна стремљења довела су и до појаве првих алманаха црногорске средњошколске омладине „Нови дани“ (1931), а затим и алманаха „На крчидби“ (1932), чија се садржина у основи карактерише социјалним мотивима црногорског поднебља. То је период све већег груписања и окупљања напредне црногорске омладине и у покрету социјалне литературе. Као резултат тога појавило се „Развршје“ (1932), часопис за умјетнички и социјални живот, иза кога је стајао Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору. Очекујући забрану овог часописа, његовим истакнутијим сарадницима сугерирано је од стране Комунистичке партије да и даље сарађују у „Записима“. Тако су „Записи“ упоредо са изучавањем црногорске прошлости пратили и тадашња књижевна струјања у Црној Гори и ван ње.

Објављивање архивске грађе и радова из историје Црне Горе у „Записима“ омогућило је отварање Музеја у Цетињу (1926) и сређивање преостале архивске грађе, која је раније чувана у двору династије Петровића. Посебни је значај „Записа“ у овом периоду, а и касније, у објављивању оне грађе која је у току првог свјетског рата била закопана што је довело до њеног оштећења, тако да је након откопавања (1923) била тешко читљива. На радовима из историје и публиковању архивске грађе највише је радио Душан Вуксан. Велика је његова заслуга на пољу објављивања, прикупљања и чувања архивске грађе. Захваљујући њему, у „Записима“ је данас могуће наћи неке значајне документе који говоре о Црној Гори а којих другдје нема.

Од 1927. до 1933. године „Записи“ су имали сталне и повремене рубрике: Чланци, Студије, Мемоари, Приповијетке, Пјесме, Грађа за историју и фолклор, Научни преглед, Умјетнички преглед, Друштвени преглед, Биљешке и др. Све ово представља

веома значајан прилог изучавању прошлости Црне Горе и развртку појединих грана стваралаштва у њој у међуратном периоду.

Нову етапу у историји „Записа“ чини вријеме од почетка 1935. па до априла 1941. године. Наиме по оснивању Друштва за проучавање историје Црне Горе (1934) „Записи“ су били гласник Цетињског историјског друштва. И даље им је уредник био Душан Вуксан, а за одговорног уредника је изабран Ристо Драгићевић. „Записи“ су и у овом периоду излазили у мјесечним свескама са истим бројем страна. Од јануара 1935. до априла 1941. године изашло 76 свесака на скоро 5000 страна.

У овом периоду часопис је објављивао радове о појединим питањима из историје и архивску грађу. Главну пажњу је и даље посвећивао архивској грађи из Цетињског архива, која је објављивана у рубрикама: Историјска грађа, Стара писма и Ситни прилози. Часопис је још имао рубрике: Чланци и расправе, Странице о Црној Гори и Црногорцима, Прикази и биљешке. И у овом периоду на објављивању мањих радова и архивске грађе највише је радио Душан Вуксан, а затим Ристо Драгићевић. У часопису су сарађивали историчари из Црне Горе и ван ње, као и неки ствараоци из иностранства.

Залагањем одговорног уредника изашла је и посљедња свеска „Записа“, за април 1941. године, која је била сложена у штампарији, када су Црна Гора и Југославија биле окупирание и раскомадане од стране фашистичких освајача и њихових сателита.

Италијански окупатор и његови сарадници у Црној Гори покушали су да придобију одговорног уредника да „Записи“ наставе са излажењем, како би и на тај начин покушали да у народу створе утисак да су и под окупацијом „нормални“ услови за културни и научни живот. Овај, као и други покушаји окупатора и његових сарадника, није успио. Тиме је завршена друга етапа „Записа“.

Након ослобођења и побједe социјалистичке револуције у Југославији настала је нова епоха у историји југословенских народа и народности. Самим тим почео је нови период и у историји „Записа“, који значи нови корак у изучавању прошлости Црне Горе и осталих југословенских покрајина и њихових народа и народности.

Ускоро по оснивању Историјског друштва Народне Републике Црне Горе обновљено је издавање „Записа“, сада под називом „Историјски записи“. Први број, односно двоброј, изашао је у Цетињу почетком 1948. године. Од тада па до краја 1952. године власник и издавач „Историјских записа“ било је Историјско друштво НР Црне Горе.

У Ријечи уредништва првог броја „Историјских записа“, поред осталог, каже се и сљедеће:

„Историјски записи имају врло значајан задатак. Они треба да на основу вјерне историјске грађе (оригиналних архивских до-

кумената и стручне литературе), освијетле прошлости црногорског народа и његову вјековну ослободилачку борбу“.

Први редакцијски одбор у послеријатном периоду сачињавали су: Ристо Драгићевић, Јован Ивовић, Дон Нико Луковић и Игњатије Злоковић, на челу са одговорним уредником Јагошем Јовановићем.

Од почетка 1953. до краја 1958. године власник и издавач часописа био је Историјски институт НР Црне Горе, а ускоро је часопис постао и орган Историјског друштва. До краја 1958. године излазио је на Цетињу, гдје је било и сједиште Историјског института и Друштва.

Од почетка 1959. године „Историјски записи“ су орган Историјског института Социјалистичке Републике Црне Горе и Друштва историчара СР Црне Горе и излазе у Титограду, гдје је и сједиште Института и Друштва.

„Историјски записи“ штамани су у цетињском „Ободу“. Штампарски радници су се при том трудили, улажући и вољу и своју стручност, иако нијесу увијек располагали потребним техничким средствима да га стручно штампају. На тај начин су доприносили угледу часописа у југословенској и свјетској научној јавности.

Од 1957. до краја 1958. године одговорни уредник часописа био је Андрија Лаиновић; у том периоду није било уређивачког одбора. Осим поменутих уредника и чланова Редакције у десетогодишњем периоду излажења часописа (1948 — 1958) чланови Редакције су били: Јован Ђетковић (1950 — 1952), Јевто Миловић (1950 — 1957), Радован Војиновић (1950 — 1951) и Славко Мијужишковић (1954 — 1958).

Од 1959. до 1975. године редакција „Историјских записа“ је мијењана након сваке четврте године. У овом временском периоду одговорни уредници су били: Мирчета Ђуровић (1959 — 1962), Боко Пејовић (1963 — 1966) и Радоман Јовановић (1966 — 1975), а у редакцији су били: Славко Мијужишковић (1958 — 1966), Димо Вујовић (1959. до сада), Нико С. Мартиновић (1959 — 1961), Ђуро Мрваљевић (1959 — 1962), Петар Ракочевић (1963), Радоје Пајовић (1963 — 1975) Милош Милошевић (1967 — 1971), Ђуро Вујовић (1967 — 1971) и Јован Р. Бојовић (1971 — 1975).

Уредници и чланови редакције „Записа“, односно „Историјских записа“, како у предратном тако и у поратном периоду, дали су велики допринос уређивањем, сарадњом и радом на окупљању сарадника. Значајан допринос часопису; а тиме и изучавању црногорске прошлости, дали су и црногорски историчари који су живјели и радили ван Црне Горе, као и историчари из других југословенских покрајина који су се бавили и баве црногорском прошлошћу. Такође је била значајна и сарадња историчара из иностранства који су изучавали поједина питања из прошлости Црне Горе и југословенских народа.

У послеријатном периоду часопис је проширио домен истраживања изучавањем како старије тако и новије политичке, културне, просвјетне, правне и економске историје Црне Горе. Осим научних расправа, објављивао је и архивску и мемоарску грађу, као и сјећања учесника ослободилачког рата и социјалистичке револуције.

Часопис је посвећивао значајну пажњу изучавању револуционарног покрета и историје Комунистичке партије у Црној Гори и у Југославији, као и ослободилачког рата и социјалистичке револуције у Црној Гори и Југославији. „Историјски записи“ су публиковали и радове о међусобним везама и односима југословенских народа и везама и односима Црне Горе са другим државама. Исто тако су објављивали радове који су карактеристични за Југославију у цјелини. „Историјски записи“ су доносили билешке, информације и приказе на поједине књиге и публикације, као и годишње извјештаје Историјског института и Друштва историчара. Такође су доносили информације о одржавању научних скупова и семинара. Часопис је повремено објављивао и полемичке расправе о појединим проблемима.

У послеријатном периоду „Историјски записи“ су обиљежавали поједине значајне годишњице из политичке и културне историје Црне Горе и Југославије, било посвећивањем читавог броја било путем појединих прилога, у тежњи да се тим питањима да потпунија оцјена и боље освијетли њихов значај.

Поводом 40-годишњице излажења „Записа“ 1967. године издат је свечани број, у коме су дати његов историјат и библиографија.

Оснивањем Историјског института створени су много повољнији услови и за припремање млађих кадрова на пољу историјских наука. Поред осталог и преко „Историјских записа“, ту се школовало преко 20 младих историчара, било да су радили у Институту или ван њега. Часопис је отварао своје странице не само старијим историчарима и мемоаристима већ и почетницима, водећи рачуна о квалитету објављених радова. Дакле, часопис је у послеријатном периоду одржавао континуитет како преко редакција тако и путем сарадње између старије и млађе генерације црногорских и југословенских историчара.

У послеријатном периоду часопис је излазио у двомјесечним и тромјесечним свескама и двобројевима, а од 1959. године излазили су четири пута годишње, понекад двоброј или два двоброја на око 40 — 50 штампарских табака. Од 1948. до 1977. године објављено је 99 свесака, односно бројева „Историјских записа“, на око 20.000 страница. У 50-тогодишњем периоду излажења објављене су 243 свеске броја „Записа“ — „Историјских записа“, на око 40.000 страница. Без сумње — то је велика и значајна ризница научног и умјетничког стваралаштва у Црној Гори.

Од 1953. године „Историјски записи“ излазе у 1.200 примјера. Већина тиража иде претплатницима или путем размјене у земљи и иностранству.

У посљедње вријеме „Историјски записи“ се из године у годину суочавају са материјалним тешкоћама. То у многоме отежава рад редакције, како у погледу штампања часописа тако и у погледу окупљања сарадника. Ипак, редакција је настојала да часопис излази на вријеме и да његова садржина задовољи научне критеријуме савремене историографије.

У току 50-годишњег излажења часопис је одиграо значајну улогу у изучавању црногорске и југословенске прошлости, као и веза Црне Горе и југословенских народа са другим народима и државама. Изучавати прошлост Црне Горе данас није могуће без консултовања његових свесака, јер су оне основна литература за шире упознавање разноврсних питања из наше прошлости. Самим тим оне употпуњују културну ризницу Црне Горе и југословенских народа и народности. Истина, још није дата потпунија оцјена свега онога што је објављено у „Историјским записима“, али је значај часописа у изучавању прошлости Црне Горе у данашњим њеним границама и без тога потпуно јасан. Он је још већи када се узму у обзир изучавања оних крајева Црне Горе који раније нијесу довољно изучавани.

Очекивати је да ће научни скуп посвећен 50-годишњици „Историјских записа“ дати потпунију оцјену појединих питања која су обрађивана у свескама „Историјских записа“, као и оних питања која се односе на прошлост Црне Горе а до сада нијесу довољно изучена у црногорској и југословенској историографији.

Ј. Р. Бојовић